

УДК 316.772:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.4.6>**Алла КРАСНЯКОВА**

науковий співробітник, Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України,
вул. Андріївська, 15, м. Київ, Україна, 04070
ORCID: 000-0001-6584-0068

Alla KRASNIAKOVA

Researcher, Institute for Social and Political Psychology
at National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
15 Andriivska str., Kyiv, Ukraine, 04070
ORCID: 000-0001-6584-0068

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІ

INFORMATION AND COMMUNICATION ENVIRONMENT OF THE INTERNET AS A RESOURCE FOR THE DEVELOPMENT OF CIVIC COMPETENCE OF YOUTH

Інформаційно-комунікаційне середовище мережі Інтернет розглянуто як ресурс розвитку громадянської компетентності молоді, унікальне джерело інформації, новий соціальний простір інтерсуб'єктивної взаємодії користувачів. Наголошується, що інтернет-середовище є гібридним середовищем, яке утворюється за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій у результаті інтеграції елементів реального і віртуального життя. Підкреслюється, що сучасні інтернет-технології створюють можливість швидко орієнтуватися в інформаційно-комунікаційному інтернет-просторі, ефективно і відповідально взаємодіяти з різними соціальними суб'єктами. Звертається увага на те, що оцифрування різних сфер життєдіяльності вимагає від сучасної людини готовності і здатності постійно оволодівати новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями, компетентно (швидко і якісно, усвідомлено і відповідально) оцінювати їхні можливості та ризики. Громадянську компетентність розглянуто як внутрішню готовність особистості усвідомлено і відповідально реалізовувати комплекс громадянських прав і свобод, нести відповідальність за свої дії як у реальному житті так і у віртуальному інформаційно-комунікаційному просторі мережі Інтернет. Інформаційно-комунікаційний простір мережі Інтернет визначено як простір взаємодії соціальних суб'єктів, утворений за допомогою інтернет-технологій; сукупність баз даних, способів, технологій їх використання, що забезпечують інформаційні потреби особистості.

У статті представлено результати авторського емпіричного дослідження впливу інтернет-середовища на такі характеристики громадянської компетентності як: відповідальність за країну, усвідомлення можливості впливу на суспільно-політичні процеси, бажання брати участь у суспільно-політичному житті, ініціативність у вирішенні значущих проблем суспільства. Результати емпіричного дослідження показали, що молодь оцінює вплив інтернет-середовища вище впливу політичних суб'єктів і на рівні впливу традиційних соціальних суб'єктів. Взаємовплив відбувається на рівні мікро-, мезо- і макросередовища, що дає підстави розглядати інтернет-середовище як метасередовище сприятливе для розвитку громадянської компетентності молоді.

Ключові слова: інтернет-середовище, громадянська компетентність, цифрова компетентність, інформаційно-комунікаційні технології, інтернет-технології, вплив інтернет-середовища.

The information and communication environment of the Internet is considered as a resource for the development of civic competence of young people, a unique source of information, a new social space of intersubjective interaction of users. The Internet space is a hybrid environment created by means of the information and communication technologies in the course of integration of the elements of real and virtual life. It is emphasized that modern Internet technologies create an opportunity to quickly navigate the information and communication Internet space, to interact effectively and responsibly with various social actors. Attention is drawn to the fact that the digitizing various spheres of life requires readiness and ability to constantly master the latest information and communication technologies, competently (quickly and qualitatively, consciously and responsibly) assess their opportunities and risks any modern person has to demonstrate. Civic competence is considered as the inner readiness of the individual to consciously and responsibly implement a set of civil rights and freedoms, to be responsible for their actions both in real life and in the virtual information and communication space of the Internet. The information and communication space of the Internet is defined as the space of interaction of social actors, formed with the help of Internet technologies; a set of databases, methods, technologies of their use that provide information needs of the individual.

The article presents the results of the author's empirical study of the impact of the Internet environment on such characteristics of civic competence as: responsibility for the country, awareness of the possibility of influencing socio-political processes, desire to participate in socio-political life, initiative in solving significant problems. An empirical study has shown that young people rate the impact of the Internet environment above the influence of political actors and at the level of the influence of traditional social actors. Interaction occurs at the level of micro-, meso- and macro-environment, which gives grounds to consider the Internet environment as a social meta-environment conducive to the development of civic competence of young people.

Key words: *Internet environment, civic competence, digital competence, information and communication technologies, Internet technologies, influence of the Internet environment.*

Постановка проблеми. Світова статистика свідчить, що з появою інформаційно-комунікаційної мережі Інтернет обсяг людських знань щороку збільшується вдвічі, і це прискорює розвиток соціальних підсистем, становлення інформаційного суспільства [12]. Інформаційне суспільство потребує нового громадянина, який бере активну участь у суспільно-політичних процесах [11]; вміє критично і системно мислити, розв'язувати проблеми з позиції члена глобального громадянського суспільства, вирішувати конфлікти ненасильницьким шляхом, нести відповідальність за свої вчинки; розуміє, цінує і толерантно ставитися до культурного багатоманіття, здатен співпрацювати з різними соціальними суб'єктами, зокрема у віртуальному інтернет-просторі [7].

Інтернет, з необмеженим доступом до інформації, можливістю інтерактивного спілкування у глобальному масштабі, високою гнучкістю щодо часу та місця доступу, швидкими темпами відгуку користувачів, низькими транзакційними витратами, неієрархічною структурою взаємодії, змінює життя сучасної людини [1–3; 6–9; 11–14]. З одного боку, глобальна інтернетизація сприяє саморозвитку людини і розширює простір її самореалізації. З іншого, стрімкий розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), оцифрування усіх сфер життєдіяльності, потребує готовності користувача інтернету постійно оновлювати знання у сфері цифрових технологій; здатності опрацьовувати та критично аналізувати гігантські потоки інформації; самостійно оцінювати можливості застосування ІКТ та ризики перебування у віртуальному просторі; уміння раціонально реагувати на політичні, економічні, соціальні зміни у суспільстві, компетентно (свідомо і відповідально) приймати рішення щодо реалізації власних громадянських прав і свобод в інформаційно-комунікаційному інтернет-просторі. (Інформаційно-комунікаційний простір, у межах дослідження, розглядаємо як сукупність контенту інтернету, баз даних, способів, технологій, що забезпечують інформаційні потреби особи; новий (гібридний за Дж. Сулером) соціальний простір існу-

вання людини, що утворюється з елементів віртуального та реального життя [13]; мережу інтернет – як унікальне джерело інформації, соціальний простір ієрархічної взаємодії). Взаємодія користувачів в інтернет-просторі відбувається опосередковано, і це дозволяє людям «вести віртуальний дискурс як масові міські збори, здійснювати пряму онлайн участь без втручання з боку впливових осіб [8]; легше і швидше висловлювати думку з різних питань, від питань побутових до найскладніших соціальних проблем» [11, с. 138]. За концепцією І. В. Жадан, «особистісна активність і соціальна взаємодія структурують соціальне середовище розвитку громадянської компетентності» [Жадан, монографія, с 36]. Отже, інтернет з його можливостями і перевагами, розглядаємо як нове соціальне середовище розвитку громадянської компетентності користувачів. Вважаємо, що з розвитком новітніх інтерактивних інтернет-технологій актуалізується проблема дослідження інформаційно-комунікаційного середовища мережі Інтернет, як ресурсу розвитку громадянської компетентності користувачів.

Мета статті – визначити особливості інформаційно-комунікаційного середовища мережі Інтернет, які сприяють розвитку громадянської компетентності молоді.

Відповідно до мети було поставлено наступні завдання: 1) розглянути інформаційно-комунікаційне середовище мережі Інтернет, як інтерсуб'єктний простір взаємодії користувачів; 2) дослідити вплив інтернет середовища (контенту інтернет-сайтів і соціальних інтернет-мереж) на такі характеристики громадянської компетентності як бажання брати участь у суспільно-політичному житті, ініціативність у вирішенні значущих проблем суспільства; відповідальність за країну, усвідомлення можливості впливу на суспільно-політичні процеси; 3) порівняти вплив інтернет-середовища (контенту інтернет-сайтів і соціальних інтернет-мереж) на характеристики громадянської компетентності користувачів із впливом традиційних соціальних суб'єктів (родини, педагогів, викладачів, друзів, ЗМІ, громадських

об'єднань, політичних партій, державних інститутів).

Виклад основного матеріалу. У науковому дискурсі громадянську компетентність визначають як специфічне особистісне утворення, готовність особистості активно, відповідально й ефективно реалізовувати комплекс громадянських прав та обов'язків у демократичному суспільстві; інтегративну характеристику особи, яка відображує досвід суб'єкта соціально-значущої громадянської діяльності [10]; характеристику особистості, яка ґрунтується на якостях та кваліфікаційних ознаках, необхідних і достатніх для ефективного виконання ролі громадянина [2]. Ми розглядаємо громадянську компетентність, як інтегративну характеристику людини, внутрішню готовність до усвідомленої та відповідальної реалізації комплексу громадянських прав і свобод, зокрема у віртуальному інтернет-просторі. Вважаємо, що:

– громадянська компетентність формується на різних вікових етапах як результат соціалізації, має динамічний характер і розвивається протягом життя. Зі зміною світу, вимог до людини, компетенції людини змінюються: оновлюються, трансформуються, модернізуються;

– становлення громадянської компетентності відбувається у суспільстві з певною системою цінностей, ідеалів, моральних норм, правил і завжди пов'язано з мотивацією особи, її спрямованістю у майбутнє;

– компетентність громадянина виявляється у цілеспрямованій інтелектуальній та практичній діяльності індивіда в соціумі, а також віртуальному інтернет-середовищі, умінні відповідально приймати рішення, здійснювати вибір, адекватно оцінювати свої можливості в конкретній ситуації, виявляти суб'єктність у політичній і громадянській сферах;

– розвиток громадянської компетентності передбачає: вдосконалення знань і уявлень про взаємозв'язок громадян і держави, відносин між людьми, а також практичних умінь у сфері громадської участі. (Участь громадян у вирішенні актуальних питань на місцевому та державному рівні, зокрема у віртуальному інтернет-просторі, з метою безпосереднього або опосередкованого впливу на прийняття соціально-значущих рішень).

Інтернет, як *інформаційний ресурс*, забезпечує актуалізацію знань, необхідних у всіх сферах життєдіяльності сучасної людини; стимулює створення й оновлення нею особистих стратегій пошуку, аналізу і передавання інформації, порівняння та критичного

оцінювання достовірності, надійності джерел даних. Уміння швидко знаходити інформацію, коментувати її, опановувати нові поняття або формулювати їх, дозволяє користувачеві компетентно (швидко) орієнтуватися в інформаційному просторі, якісно моделювати текстовий простір у зручний для себе спосіб, відповідально генерувати новий контент, усвідомлено розповсюджувати його на великий загал, конструювати власний соціальний простір інтерсуб'єктної взаємодії. Як простір *інтерактивної взаємодії*, інтернет забезпечує автономність особи. Опосередкована інтернет-технологіями, взаємодія не прив'язана до часу і місцеположення, віку і соціального статусу комунікантів, здійснюється синхронно, лінійно та асинхронно. І хоча кожний користувач діє самостійно, він завжди відчуває свою приналежність до інтернет-спільноти, онлайн групи, цифрового світу. На шляху досягнення особистих значущих цілей може скористатися досвідом інших, запросити додатковий ресурс інтернет-спільноти і, як правило, отримує його. За соціально-психологічною теорією впливів В. О. Татенко, в інтернеті відтворюється суб'єкт-суб'єктна модель взаємодії. Між користувачами «спостерігається *тенденція до конвергенції* (від лат. *convergo* – «наближатися») і виникає справжня спільність «Ми» [14, с. 184]. Рефлексуючи отриманий досвід взаємодії у віртуальному просторі, індивід досягає нового розуміння шляхів вирішення особистих проблем, проблем інших, проблем суспільства. Активність особи та інтерсуб'єктна взаємодія стає ресурсом, який сприяє розвитку компетентного громадянина, спроможного ефективно реалізовувати громадянські права і свободи.

Слід також зауважити, що необхідною умовою розвитку громадянської компетентності користувачів є цифрова компетентність – комплексний соціально-психологічний феномен, що характеризує здатність особистості діяти в інформаційному суспільстві. Результати наших попередніх досліджень рівня цифрової компетентності молоді [5] показали, що: по-перше, цифрова компетентність молодих громадян сприяє ефективному використанню ресурсу інформаційно-комунікаційного ресурсу інтернет-середовища у вирішенні проблем особистого життя, зокрема під час соціальної ізоляції 2019–2021 рр., проблем інших громадян, регіональної територіальної громади і суспільства в цілому; по-друге, вплив інтернету, особливо під час карантинних заходів, швидко зростає.

Дослідження впливу інтернет-середовища (контенту інтернет-сайтів і соціальних інтернет-мереж) і традиційних соціальних суб'єктів (родини, педагогів, викладачів, друзів, ЗМІ, громадських об'єднань, політичних партій, державних інститутів) на характеристики громадянської компетентності проводилося за методом репертуарних решіток [4]. Ми виходили з того, що: а) впливовість того, чи іншого суб'єкта може оцінити тільки сам суб'єкт; б) середовище в якому живе і працює людина впливає на нього прямо, опосередковано і побічно: прямо – через обмеження, які накладають на його дії, опосередковано – через поняття, уявлення та образи, компетентності, які він має можливість застосовувати і розвивати; побічно – за допомогою впливу інших суб'єктів на його мотивацію, на його думки про те, як слід себе поводити і як інші люди реагують на різні види поведінки; в) компетентна поведінка громадянина залежить від мотивації і здатності включатися у суспільно-політичні процеси (готовності виявляти ініціативу, бажання брати на себе відповідальність, прагнення вплинути на суспільно-політичні процеси, адекватного сприйняття власної ролі та ролі інших людей у суспільстві в цілому).

У дослідженні (2019–2021 рр.) брали участь 162 особи, віком від 18 до 30 років, серед яких 23 особи – лідери молодіжних громадських об'єднань, решта – 139 осіб студенти останніх курсів педагогічних закладів вищої освіти м. Києва. (Дослідження здійснювалося з використанням додатку Google Forms). Рес-

пондентам було запропоновано оцінити (від -3 до +3) вплив традиційних агентів впливу та інтернет-середовища на їх відповідальність за країну, усвідомлення можливості впливу на суспільно-політичні процеси, бажання брати участь у суспільно-політичному житті, ініціативність у вирішенні значущих проблем суспільства. Вважаємо, що ініціатива ґрунтується на внутрішній мотивації і виявляється тільки як дія за власним бажанням і для того щоб ініціатива успішно реалізовувалася, суб'єкт має бути готовим усвідомлювати і контролювати результати своїх дій, робити висновки щодо ефективності обраної стратегії, нести відповідальність за вчинене. До того ж потрібна підтримка інших суб'єктів, які вже мають систему знань, певний досвід і прагнення досягти результату.

Результати емпіричного дослідження показали, що молодь оцінює вплив інтернет-середовища (контенту інтернет-сайтів та соціальних мереж) на бажання брати участь у суспільно-політичних процесах на рівні впливу громадських організацій і друзів – 5,0, вище впливу родини – 4,4; викладачів – 4,7; політичних партій – 4,5 та державних інститутів – 4,7. На ініціативність у вирішенні значущих проблем суспільства інтернет-середовище впливає на рівні педагогів, друзів та громадських організацій – по 5,0; є вищим ніж вплив родини та ЗМІ – 4,4; політичних партій та державних інститутів – 4,6 і 4,7 відповідно. Вплив інтернет-сайтів та соціальних інтернет-мереж на відчуття відповідальності за країну виявився 4,8, що вище ніж вплив

Таблиця 1

Результати середніх значень дослідження впливу соціальних суб'єктів на розвиток характеристик громадянської компетентності (n = 162)

СОЦІАЛЬНІ СУБ'ЄКТИ → ↓ ХАРАКТЕРИСТИКИ	Родина	Педагоги, викладачі	Друзі, сокурсники	ЗМІ (т/б, радіо, друковані видання)	Інтернет-середовище		Громадські організації	Політичні партії	Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів
					Інтернет-сайти	Соціальні інтернет-мережі, блоги, чати			
Ініціативність у вирішенні значущих проблем суспільства	4,4	5,0	5,0	4,4	5,0	5,0	5,0	44,6	4,5
Відчуття відповідальності за свою країну	5,0	5,4	5,1	4,6	4,8	4,8	5,1	45,2	4,6
Усвідомлення можливості впливу на перебіг суспільно-політичних процесів	4,2	5,0	5,0	4,4	4,8	5,0	5,1	44,4	4,6
Бажання брати участь у суспільно-політичному житті країни	4,4	4,7	5,0	4,5	5,0	5,0	5,0	44,5	4,7

Діапазон значень коефіцієнтів варіації ($V\sigma < 10\%$) дає підстави говорити про незначну варіацію даних, однорідність вибірки, типовість середніх значень

державних інститутів і ЗМІ – 4,6, але є нищим ніж вплив викладачів – 5,4; громадських організацій, родини – по 5,1; друзів, політичних партій – 5,1 та 5,2 відповідно. Вплив інтернет-середовища на вищезначені характеристики громадянської компетентності респонденти вважають однаковим. (табл. 1)

Щодо оцінки впливу інтернет-середовища на усвідомлення молодими громадянами країни можливості впливати на перебіг суспільно-політичних процесів встановлено, що взаємодія в соціальних інтернет-мережах впливає більше ніж контент інтернет-сайтів – 5,0 і 4,8. Соціальні медіа впливають на рівні педагогів, друзів – 5,0, громадських організацій – 5,1; випереджають вплив родини – 4,2; ЗМІ, політичних партій – 4,4; та державних інститутів – 4,6. Вплив інтернет-сайтів на цю характеристику, виявилися більш впливовими ніж ЗМІ, родина, політичні партії та державні інститути (табл. 1).

Висновки. Результати нашого дослідження дають підстави розглядати інформаційно-комунікаційне середовище мережі Інтернет як ресурс розвитку громадянської компетентності молоді. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та інтернет-технології забезпечує інформаційні потреби особистості, надає можливість швидко орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати інформаційні ресурси інтернету з метою реалізації громадянських прав та свобод. Як середовище *інтерсуб'єктної взаємодії*, інтерактивний інтернет створює сприятливі умови для ефективної взаємодії соціальних суб'єктів. В інтернет-просторі спостерігається тенденція до конвергенції

(від лат. *convergo* – «наближатися»), утворюється інтернет-спільнота користувачів. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія стимулює молодих громадян країни до прояву активності у віртуальному просторі. Особистість відчуває себе незалежною в інтернет-середовищі, оскільки може утворювати нові соціальні зв'язки і припиняти їх, самостійно конструювати власний простір інтеракцій, брати участь у житті громади на місцевому, регіональному чи державному рівнях, виявляти громадянську активність. Проте, слід пам'ятати, що у віртуальному просторі людина є відкритою для зовнішніх впливів, нерідко маніпулятивних. Наслідки маніпулятивних впливів цифрових технологій можуть носити руйнівний характер як для окремої людини, так і для суспільства цілому, оскільки зачіпають традиційну систему цінностей, моральні норми і правила.

Результати емпіричного дослідження показали, що молодь оцінює вплив інтернет-середовища вище впливу політичних суб'єктів і на рівні впливу традиційних соціальних суб'єктів. Особливістю впливу інтернет-середовища є те, що він здійснюється на рівні макро-, мезо- і мікросередовища, що дає підстави розглядати інформаційно-комунікаційне середовище мережі Інтернет як соціальне метасередовище, сприятливе для розвитку громадянської компетентності молоді. Перспективи подальших розвідок полягають у повномасштабному дослідженні мотиваційного складника громадянської і цифрової компетентності молоді, оскільки саме цей компонент зумовлює розвиток компетентності користувачів інтернету.

Література:

1. Журавлев А.Л., Нестик Т.А. Социально-психологические последствия внедрения новых технологий: перспективные направления исследований. *Психологический журнал*. 2019, том 40, № 5, С. 35–47.
2. Жадан І.В. Громадянська компетентність: соціальні очікування та реалії : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. Київ, 2021. 105 с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/gk_sotr-2021.pdf.
3. Zhadan I., Malkhazov O., Poznyak S. Personality factors of emotional resilience in the challenging environments for mental health. *Wiadomosci Lekarskie*, cited by Scopus, Q – 4, SCI – 0,3. – 0.5 (engl.).
4. Краснякова А.О. Особливості впливу інформаційно-комунікаційного середовища мережі Інтернет на становлення громадянськості молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2017. № 6. Том 2. С. 149–153.
5. Краснякова А.О. Цифрова компетентність користувачів Інтернету: соціально-та політико-психологічні аспекти дослідження. Проблеми політичної психології : збірник наукових праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; ред. колегія: Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна, І. Г. Батраченко та ін.. Київ : Талком, 2019. Вип. 8 (22). 212 с. С. 198–210. URL: <https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/40/37>
6. Краснякова А.О. Інтернет як новий комунікативний простір самоідентифікації кіберпокоління. Проблеми політичної психології : збірник наукових праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; редакційна колегія : Л.А. Найдьонова, Л.Г. Чорна, І.Г. Батраченко та ін. Київ : Талком, 2018. Вип. 7 (21). 192 с. С. 174–184.

7. Kubov P. (1998) Multidimensional citizenship : Educational policy for the 21* Century / Patricia Kubov, David Grossman and Akira Ninomiya. Citizenship for the 21* Century : An International Perspective on Educational / John J. Cogan, Ray Derricott (eds.). London : Cogan Page. P. 115–134.
8. Levine, P., (2002) Can the Internet save democracy? Toward an on-line commons, in: Hayduk, R., Mattson, K. (Eds.): Democracy's moment: Reforming the American political systems, New York : Rowman & Littlefield, 121–137.
9. Механізми громадянської і національної самоідентифікації: трансформації комунікативних практик : монографія . І. В. Жадан, А. О. Краснякова, С. І. Позняк, О. М. Скар ; за наук. ред. І. В. Жадан ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 192 с.
10. Митина Е.В. Становление гражданской компетентности старшеклассников в учебном процессе : на материале гуманитарных дисциплин : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тула, 2011. 25 с. URL: <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertaciya-stanovlenie-grazhdanskoj-kompetentnostistarsheklassnikov-v-uchebnom-protsesse>
11. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Пер. с англ. Москва, «Когито-центр», 2002. 396 с.
12. Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів із наукового потенціалу України. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 572 с.
13. Сулер, Дж. (2002). Управление идентификацией в киберпространстве. *Журнал прикладных психоаналитических исследований*, 4, С. 455–460.
14. Татенко В.О. Соціальна психологія впливу : монографія. Київ : Міленіум, 2008. 216 с.

References:

1. Zhuravlev A. L, Nestik T. A. (2019) Sotsial'no-psikhologicheskiye posledstviya vnedreniya novykh tekhnologiy: perspektivnyye napravleniya issledovaniy [Socio-psychological consequences of the introduction of new technologies: promising areas of research]. *Psychological journal*. Volume 40, no. 5, p. 35–47 [in Russian].
2. Zhadan, I.V. (2021) Hromadyanska kompetentnist: sotsialni ochikuvannya ta realiyi [Civic competence: social expectations and realities] Monograph / National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Social and Political Psychology. Kyiv, 105 p. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/gk_sotr-2021.pdf [in Ukrainian].
3. I.Zhadan, O.Malkhazov, S.Poznyak Personality factors of emotional resilience in the challenging environments for mental health. *Wiadomosci Lekarskie*, cited by Scopus, Q – 4, SCI – 0,3. – 0.5 [in English].
4. Krasnyakova, A.A. (2017) Osoblyvosti vplyvu informatsiyno-komunikatsiynoho seredovyscha merezhi Internet na stanovlennya hromadyanskosti molodi [Peculiarities of the influence of the information and communication environment of the Internet on the formation of youth citizenship]. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Sciences Series*. No.6. Volume 2. P. 149–153 [in Ukrainian].
5. Krasnyakova, A.A. (2019) Tsyfrova kompetentnist' korsytuvachiv Internetu: sotsial'no-ta polityko-psykholohichni aspekty doslidzhennya [Digital competence of Internet users: socio-political and psychological aspects of research]. *Problems of political psychology: collection of scientific works / Association of Political Psychologists of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; [ed. board: LA Naidenova, LG Chorna, IG Batrachenko and others]. Kyiv: Talcom/ – Issue. 8 (22). 212 p. C. 198–210 URL: <https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/40/37> [in Ukrainian].*
6. Kubov P. (1998) Multidimensional citizenship : Educational policy for the 21* Century / Patricia Kubov, David Grossman and Akira Ninomiya. Citizenship for the 21* Century : An International Perspective on Educational / John J. Cogan, Ray Derricott (eds.). London : Cogan Page. P. 115–134 [in English].
7. Zhadan I. V, Krasnyakova A.O., Poznyak S.I., Sknar O.M., (2019) Mekhanizmy hromadyanskoyi i natsional'noyi samoidentyfikatsiyi: transformatsiyi komunikatyvnykh praktyk [Mechanisms of civic and national self-identification: transformations of communicative practices]. *Kropyvnytskyi : Imex-LTD*. [in Ukrainian].
8. Raven, J. (2002) Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyyavleniye, razvitiye i realizatsiya. [Competence in modern society: identification, development and implementation]. Moscow, “Kogito-center” [in Russian].
9. Sosnin, O.V. (2003) Problemy derzhavnogo upravlinnya systemoyu natsional'nykh informatsiynykh resursiv iz naukovooho potentsialu Ukrayiny [Problems of state management of the system of national information resources from the scientific potential of Ukraine]. Kyiv : Institute of State and Law im. V. M. Koretsky NAS of Ukraine. 572 p. [in Ukrainian].
10. Suler, J.R. (2002). Identity Management in Cyberspace. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 4, 455–460. Available at: <http://users.rider.edu/~suler/psyber/identitymanage> [in English].
11. Tatenko, V.O. (2008) Sotsial'na psykholohiya vplyvu [Social psychology of influence]. Monograph. Kyiv : Millennium, 216 p. [in Ukrainian].